

Sprawozdanie z konferencji „Ruch komunistyczny w II Rzeczypospolitej. Stan badań, perspektywy badawcze”

Tematem w polskiej historiografii, który staje się coraz bardziej znany, ale nadal posiada wiele „białych plam”, jest niewątpliwie historia polskiego ruchu komunistycznego, zwłaszcza okresu II Rzeczypospolitej. W zdiagnozowaniu przyczyn tego zjawiska oraz sprecyzowaniu celów, jakie stoją przed badaczami z Polski i zza granicy w tym aspekcie, służyć miała konferencja naukowa, która odbyła się w Krakowie w dniach 7–8 listopada 2017 r. Została zorganizowana przez Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w ramach centralnego projektu badawczego „Komuniści w II Rzeczypospolitej”. Współorganizatorem spotkania był Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, który udostępnił w tym celu Audytorium im. prof. Wincentego Damka.

Po oficjalnym otwarciu obrad dokonanych przez przedstawicieli organizatorów, przystąpiono do wygłaszania referatów. Jako pierwszy głos zabrał prof. dr hab. MICHAŁ KLIMECKI z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W referacie *TKRP (Polbiuro RKP(b)) w realizacji planów sowietyzacji Polski 1920 r.* przedstawił problem planowanej sowietyzacji Polski. Zwrócił uwagę na politykę prowadzoną przez Rosję bolszewicką w stosunku do członków Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski. Scharakteryzował także dokumenty, które ogłaszał w tamtym czasie Feliks Dzierżyński.

Następnie głos zabrał dr hab. PIOTR CICHORACKI z Uniwersytetu Wrocławskiego, który jest także koordynatorem Centralnego Projektu Badawczego IPN „Województwa wschodnie II Rzeczypospolitej”. W referacie *Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi. Stan badań* scharakteryzował podstawowe publikacje związane z tym tematem i omówił możliwości prowadzenia dalszych badań. Analogiczne wystąpienie w odniesieniu do terenów obecnej Ukrainy przedstawił dr hab. ROMAN WYSOCKI z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wygłosił on referat *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy. Stan badań*. Oba wystąpienia obrazowały ogrom prac, jaki stoi przed badaczami chętnymi do zajmowania się tym tematem.

Analizę źródeł i dostępnej literatury przeprowadził też gospodarz spotkania, prorektor ds. nauki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie prof. dr hab. MARIUSZ WOŁOS. W referacie *KPP w edycjach źródłowych i historiogra-*

fii rosyjskiej po 1991 roku nie tylko wymienił wszystkie wartościowe archiwa, które gromadzą dokumentację, wręcz niezbędną do prowadzenia badań naukowych na temat polskiego ruchu komunistycznego, ale również omówił procedury w nich obowiązujące. Referent podkreślał przy tym znaczenie Rosyjskiego Archiwum Historii Społeczno-Politycznej (RGASPI – Rossijskij Gosudarstviennyj Archiv Socjalno-Politiczeskoj Istorii). W zbiorze dotyczącym Kominternu znajduje się tam praktycznie kompletny zestaw archiwaliów Komunistycznej Partii Polski, w tym akta osobowe działaczy KPP. Nie wszystkie materiały z RGASPI są udostępniane badaczom, ale nie występują tam aż takie trudności, jak np. w Archiwum Prezydenta Federacji Rosyjskiej, którego zawartości możemy się jedynie domyślać na podstawie publikowanych edycji źródłowych. W swoim wystąpieniu prof. Wołos wymienił też współczesnych badaczy rosyjskich zajmujących się tematyką polską, konstatując że nie jest to zbyt popularny przedmiot badań.

Następny referat zatytułowany *Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej* wygłosił KONRAD RUIK, doktorant z Uniwersytetu Warszawskiego. Scharakteryzował stan badań oraz podstawowe problemy związane z działalnością komunistycznej młodzieżówki w II Rzeczypospolitej. Po nim głos zabrała dr MARIANNA PYRIH z Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie. W referacie *Ukraińskie Włociańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne (Sel-Rob). Stan badań, perspektywy badawcze* zaprezentowała temat z punktu widzenia ukraińskiej historiografii. Przedstawiła podstawowe publikacje związane z tym tematem, a także najważniejsze zadania, jakie stoją przed badaczami chcącymi zająć się tym zagadnieniem.

Jako kolejny, głos zabrał dr hab. GRZEGORZ BERENDT z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Jego referat *Ludność żydowska w działaniach KPRP/KPP w latach 1918–1939* przedstawiał temat nie tylko z punktu widzenia źródeł, jakie mogą wykorzystać badacze, ale przede wszystkim charakteryzował mechanizmy, jakimi posługiwali się komuniści w stosunku do ludności żydowskiej w II Rzeczypospolitej. Referent przedstawił również wiele materiałów, które nie były do tej pory szerzej wykorzystywane w trakcie badań.

Jako ostatni w pierwszym dniu obrad wystąpił dr PAWEŁ BOREK z Państwowej Wyższej Szkoły im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Przedstawił on referat *Rola SRI DOK IX w zwalczaniu ruchu komunistycznego na terenie Okręgu. Stan badań i perspektywy badawcze*. W referacie tym skupił się na podkreśleniu specyfiki Okręgu, który obejmował dość zróżnicowane tereny, a jednocześnie sąsiadował ze Związkiem Sowieckim. Referent nie tylko omówił dotychczasowy stan badań, ale również opisał pokrótce najważniejsze osiągnięcia oficerów SRI DOK nr IX.

Drugi dzień obrad rozpoczął się wystąpieniem dr. PAWŁA FIKTUSA z Wrocławia. W referacie *Komuniści przed sądami II RP* przedstawił aspekty histo-

ryczne, ale również prawne postępowania wymiaru sprawiedliwości wobec komunistów. Skupił się przy tym na wybranych przykładach, m.in. na procesie łuckim z 1934 r. Tematyka ta korespondowała z kolejnym wystąpieniem, które wygłosił dr OLEH RAZYHRAJEV ze Wschodnioeuropejskiego Narodowego Uniwersytetu w Łucku. W referacie *Komuniści w więzieniu w Łucku: stan badań oraz baza źródłowa* scharakteryzował kim byli więźniowie-komuniści w tamtejszym zakładzie karnym. Badania dr. Razyhrayeva, które cały czas trwają, obejmują m.in. próbę odpowiedzi na pytanie, za jakie przestępstwa tam trafiali i na jakiej zasadzie umieszczano więźniów w konkretnych więzieniach. W referacie zostały także omówione wydarzenia związane z procesem łuckim, m.in. sprawa stosowania siły fizycznej wobec osadzonych.

Kolejny referat w czasie porannej sesji wygłosił SEBASTIAN DRABIK. W wystąpieniu *Posłowie komunistyczni w II RP. Stan badań i perspektywy badawcze* nie tylko scharakteryzował kim byli komunistyczni posłowie, ale też wymienił podstawowe materiały archiwalne, w których można znaleźć niezbędne informacje oraz stan badań nad tym zagadnieniem. Podobnie jak wielu uczestników konferencji wyraził przy tym żal z powodu bardzo ograniczonych możliwości konfrontacji materiałów polskich z aktami postsowieckimi znajdującymi się w Moskwie. Poranny panel zakończył się referatem dr. hab. GRZEGORZA ZACKIEWICZA z Uniwersytetu w Białymstoku. W wystąpieniu *Wpływy komunistyczne w związkach zawodowych w II RP. Stan badań, postulaty badawcze* omówił system związków zawodowych w dwudziestoleciu międzywojennym i metody, jakimi komuniści starali się wpływać na jego funkcjonowanie.

Ostatni panel rozpoczął się od wystąpienia dr. PAWŁA LIBERY, wicedyrektora Biura Badań Historycznych IPN. W referacie *Stosunek Wydziału Historii Partii przy KC PPR/PZPR do historii ruchu komunistycznego w okresie międzywojennym* w zwięzły sposób omówił ewolucję postrzegania tego zagadnienia wśród historyków partyjnych, którzy mieli nieporównywalnie większe możliwości dostępu do niezbędnych materiałów. Uwypuklił przy tym kwestię trudności w interpretacji decyzji Józefa Stalina o likwidacji KPP i fizycznej eliminacji jej liderów. Jako kolejny, głos zabrał dr MARIUSZ KRZYSZTOFIŃSKI z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Rzeszowie, koordynator Centralnego Projektu Badawczego IPN „Komuniści w II RP”. Wygłosił on referat *Funkcjonowanie wydziałów wojskowych KPRP/KPP, KPZU i KPZB oraz ich zwalczanie przez kontrwywiad wojskowy*. Referent poruszył niezwykle ważne kwestie związane z chęcią przejęcia przez komunistów wojska, słusznie uważanego za podstawę systemu II RP i darzonego odpowiednią estymą. Wydziały wojskowe określone zostały wprost jako przedłużenie sowieckich organów bezpieczeństwa, próbujących prowadzić działalność na terenie Polski. Przedstawione zostały również próby oddziaływania na żołnierzy i rekrutów innych narodowości służących w Wojsku Polskim. Jako kolejny wystąpił ADAM SUŁAWKA, doktorant z Uniwer-

sytetu Warszawskiego. W referacie *Rewolucyjne partie chłopskie w II RP* scharakteryzował najważniejsze publikacje związane z tym tematem oraz przedstawił zarys działania głównych ugrupowań rewolucyjnych w okresie II RP.

Dr Jan STANISŁAW CIECHANOWSKI z Wydziału Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego zajął się niezwykle emocjonującym z punktu widzenia debaty publicznej i ustawy dekomunizacyjnej tematem tzw. dąbrowszczaków, czyli polskich ochotników w Brygadach Międzynarodowych. W referacie *Obywatele II Rzeczypospolitej Polskiej w Brygadach Międzynarodowych podczas hiszpańskiej wojny domowej (1936–1939)*. Stan badań przedstawił nie tylko najważniejsze publikacje związane z tym zagadnieniem, ale też wskazał, w których archiwach należy szukać materiałów dotyczących udziału Polaków w wojnie. Pomimo tego, że na temat wojny domowej w Hiszpanii powstało już wiele opracowań, temat ten nadal budzi spore kontrowersje. Dogłębne zbadanie tego zjawiska, pozbawione warstwy ideologicznej i uwzględniające najnowsze odkrycia, wymaga – zdaniem referenta – przede wszystkim międzynarodowych kwerend.

Następnie dr ELŻBIETA KOWALCZYK z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Warszawie wygłosiła referat *Problemy badawcze zagadnienia KPRP/KPP w Warszawie (1919–1938)*. Z uwagi na specyfikę Warszawy i jej funkcję w II RP, w tym mieście koncentrowały się wszystkie ruchy polityczne. Nie inaczej było z komunistami. W wystąpieniu zwrócono jednak uwagę na istotny problem, jakim jest brak możliwości rozszyfrowania niektórych pseudonimów, w związku z korzystaniem przez znaczną część działaczy z różnych nazwisk konspiracyjnych na potrzeby poszczególnych komórek. Ostatni referat na konferencji korespondował z wcześniejszymi, dotyczył jednak obszaru Górnego Śląska. Został przygotowany przez dr. hab. ADAMA DZIUBĘ i dr. SEBASTIANA ROSENBAUMA z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Katowicach. Wystąpienie pt. *Komuniści na Górnym Śląsku* wygłosił dr S. Rosenbaum. Podkreślił on zwłaszcza graniczne położenie omawianego obszaru, co skutkowało przenikaniem się wpływów komunistów z Polski i Niemiec.

W czasie obrad miały miejsce liczne dyskusje. W ich efekcie wszyscy zgodzili się, że pozostaje jeszcze wiele niezbadanych obszarów, a stworzenie w krótkiej perspektywie czasowej monografii Komunistycznej Partii Polski przy obecnym stanie badań i utrudnionym dostępie do podstawowych materiałów znajdujących się w Moskwie, jest praktycznie niemożliwe. Padło jednak wiele postulatów odnośnie kierunków dalszych prac. Wszyscy obecni pozytywnie przyjęli zapowiedzi organizacji konferencji międzynarodowej poświęconej kwestii Brygad Międzynarodowych oraz dąbrowszczaków. Zaplanowano ją na czerwiec 2018 r. w Gdańsku. W podobnej formule zorganizowane mają być w przyszłości spotkania dotyczące Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy oraz Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi. Organizacja takich obrad

jest niezbędna do wymiany doświadczeń i dyskusji naukowej. Ich efektem stanie się zdecydowane zwiększenie liczby publikacji na temat polskiego ruchu komunistycznego, a to pomoże w przygotowaniu oczekiwanych monografii.

DANIEL CZERWIŃSKI – absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, doktor nauk humanistycznych, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Gdańsku. Interesuje się historią najnowszą Pomorza i aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej. Autor kilkunastu publikacji naukowych i popularnonaukowych oraz monografii *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956* (2016). Członek zespołu redakcyjnego albumu *Mapa terroru. Śladami zbrodni komunistycznych w województwie gdańskim w latach 1945–1956* (2016).